

Rolul Curții Constituționale în Procedura Referendumului

Valentin-Zoltán PUSKÁS

Judecător, Curtea Constituțională

E-mail: bpuskas@yahoo.com

Károly BENKE

Magistrat-asistent șef, Curtea Constituțională

E-mail: benke19@yahoo.com; karoly.benke@ccr.ro

Abstract. Lucrarea de față își propune să realizeze o analiză a activității pe care Curtea Constituțională a României o desfășoară în legătură cu procesul referendar și să demonstreze faptul că, prin atribuțiile pe care le exercită, Curtea realizează o îmbinare între controlul de constituționalitate a normelor juridice aplicabile, controlul de legalitate a procedurii de organizare și desfășurare a referendumului, confirmarea și validarea acestuia. Acest mecanism jurisdicțional este premisa necesară legitimării judiciare a voinței populare iar Curții Constituționale îi revine rolul de a-și exercita atribuțiile în mod activ pentru a se asigura respectarea cadrului constituțional existent. Astfel, instanța constituțională trebuie să fie, deopotrivă, atât arbitrul confruntărilor unor interese politice contrare, cât și gardianul apărării Constituției. Pentru a ilustra cele expuse mai sus, lucrarea cuprinde și un bogat material jurisprudențial comentat în mod analitic.

Cuvinte Cheie: Curtea Constituțională, control de constituționalitate, control de legalitate, referendum consultativ, referendum decizional, cvorum de participare.

Abstract. The aim of this paper is to analyse in a legal view the Romanian Constitutional Court's competences concerning the referenda procedure and to show that, though its competences, the Court, on the one hand, carries out a review of constitutionality and legality and, on the other hand, confirms and validates the referenda. This jurisdictional mechanism is the prerequisite condition for the judicial legitimization of the popular will, but it comes to the Constitutional Court the task to perform its competences in an active manner in order to ensure the observance of the existing constitutional rules and principles. That's why the Court has to be the arbiter of the tensions generated by opposite political interests and in the same time the guardian of the Constitution. All these aspects are analysed meticulously and illustrated with examples deriving from the Constitutional Court's case law.

Keywords: Constitutional Court, review of constitutionality, review of legality, legally binding referendum, consultative referendum, participation quorum.

1. Aspecte generale

Pentru a determina sfera de cuprindere a temei analizate, trebuie să fie stabilite, fără echivoc, atribuțiile Curții Constituționale care vizează procedura referendumului, întrucât, prin excelență, rolul acesteia se circumscrie misiunii sale de asigurare a unui proces referendar bazat pe respectarea întru totul, în primul rând, a prevederilor Constituției și, în al doilea rând, a actelor normative infraconstituționale. Rezultă că rolul Curții Constituționale în această procedură nu se limitează numai la constatarea și, eventual, sancționarea actelor și faptelor săvârșite cu încălcarea legii, ci se referă și la asigurarea constituționalității cadrului legal care reglementează această procedură. În aceste condiții, nu putem decât să observăm că potrivit dezvoltării jurisprudențiale de până acum, tema tratată se află la intersecția a cel puțin cinci atribuțiuni ale Curții Constituționale, și anume:

- art. 146 lit. a) teza întâi din Constituție referitoare la controlul constituționalității legilor anterior promulgării;¹
- art. 146 lit. a) teza a doua din Constituție referitoare la controlul constituționalității inițiativei de revizuire a Constituției;²
- art. 146 lit. d) din Constituție referitor la controlul de constituționalitate *a posteriori* pe calea excepției de neconstituționalitate;³
- art. 27 alin. (1) din Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale,⁴ referitor la controlul de constituționalitate a hotărârilor Parlamentului;⁵
- art. 146 lit. i) din Constituție cu privire la atribuția Curții de a veghea la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și de a confirma rezultatele acestuia.⁶

1 În exercitarea acestei atribuțiuni, Curtea Constituțională a pronunțat zece decizii, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

2 A se vedea Decizia nr. 799/2011, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/440 din 23 iunie 2011.

3 Au fost pronunțate cinci astfel de decizii, trei ca urmare a ridicării excepției de neconstituționalitate în fața instanțelor judecătorești (Decizia nr. 179/2004, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/499 din 3 iunie 2004, Decizia nr. 845/2009, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 524 din 30 iulie 2009, și Decizia nr. 764/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/719 din 23 octombrie 2012) și două ca urmare a excepției de neconstituționalitate ridicate direct de Avocatul Poporului (Decizia nr. 567/2006, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 613 din 14 iulie 2006, și Decizia nr. 392/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/325 din 15 mai 2007).

4 Republicată în Monitorul Oficial al României, partea I/807 din 3 decembrie 2010.

5 A se vedea Decizia nr. 734/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/516 din 25 iulie 2012.

6 În cadrul acestei atribuții au fost pronunțate 14 hotărâri, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

Desigur, pe lângă acestea, pot fi angajate și alte atribuțiuni ale Curții Constituționale, spre exemplu, controlul de constituționalitate asupra legii de revizuire a Constituției (art. 23 din Legea nr. 47/1992), însă, până în prezent, această atribuțiune a Curții nu a fost exercitată niciodată.

Așadar, lucrarea de față urmează să prezinte și să analizeze atât atribuția prevăzută la art. 146 lit. i) din Constituție, cât și cele mai relevante soluții de principiu rezultate din deciziile Curții Constituționale, pronunțate în cadrul atribuțiilor prevăzute la art. 146 lit. a) și lit. d) din Constituție.

2. Atribuția Curții Constituționale de a veghea la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și de a confirma rezultatele acestuia [art. 146 lit. i) din Constituție]

2.1. Sediul materiei

Această atribuție a Curții Constituționale, prevăzută la art. 146 lit. i) din Constituție, este dezvoltată prin prevederile art. 44-45 din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului,⁷ precum și prin cele ale art. 46-47 din Legea nr. 47/1992.

Desigur, aspectele ce țin de procedura în fața Curții Constituționale, precum și cele vizând efectele hotărârilor Curții Constituționale se regăsesc *mutatis mutandis* atât în art. 147 alin. (4) din Constituție și art. 11 alin. (1) B.c) și art. 50-60 din Legea nr. 47/1992, cât și în dispozițiile cu caracter procedural (art. 43 și art. 45-59) din Regulamentul de organizare și funcționare a Curții Constituționale, adoptat prin Hotărârea Plenului Curții Constituționale nr. 6/2012.⁸

2.2. Competența Curții Constituționale

Potrivit art. 3 alin. (2) din Legea nr. 47/1992, „În exercitarea atribuțiilor care îi revin Curtea Constituțională este singura în drept să hotărască asupra competenței sale”; așadar, revine Curții Constituționale sarcina de a-și contura și cristaliza competența pe care o are în exercitarea acestei atribuțiuni, orientată fiind de textul normativ al art. 146 lit. i) din Constituție și art. 46-47 din Legea nr. 47/1992.

De asemenea, pe lângă acestea, au mai fost pronunțate două hotărâri cu caracter administrativ (nr. 4/2012 și nr. 5/2012), nepublicate, însă, în Monitorul Oficial al României.

7 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/84 din 24 februarie 2000.

8 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/198 din 27 martie 2012.

În aceste condiții, este de observat faptul că art. 47 alin. (1) din Legea nr. 47/1992 prevede că „Plenul Curții Constituționale decide cu o majoritate de două treimi asupra valabilității referendumului” și, de abia, alineatul 2 al aceluiași articol se referă la cuprinsul hotărârii astfel pronunțate, respectiv să stabilească dacă a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului și să confirme rezultatele acestuia. Se pune problema dacă noțiunea de „valabilitate” a referendumului pe care o folosește legiuitorul se referă numai la verificarea respectării procedurii de organizare și desfășurare a referendumului și la confirmarea rezultatelor acestuia sau este o noțiune mai largă ce ar transcende conținutul normativ al textului constituțional.

Este evident că interpretul este obligat să atribuie unui text infraconstituțional un înțeles conform Constituției prin metodele sale de interpretare; numai în măsura în care nu ar putea ajunge la o interpretare conformă Constituției, se pune problema constatării neconstituționalității textului respectiv.⁹

Așadar, pentru a determina înțelesul sintagmei „decide [...] asupra valabilității referendumului”, trebuie avută în vedere interpretarea acesteia existentă în jurisprudența Curții Constituționale. Constatăm că în hotărârile sale, Curtea, pe lângă constatarea respectării procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și confirmarea rezultatelor referendumului, a mai stabilit și faptul că:

– „nu s-a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum, pentru demiterea Președintelui României”;¹⁰

– „din totalul de 18.296.459 de persoane înscrise în lista pentru referendum au participat la vot 4.851.470 de persoane, număr insuficient pentru ca referendumul să fie declarat valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000, cu modificările și completările ulterioare”;¹¹

– „din totalul de 18.293.277 de persoane înscrise în listele electorale permanente au participat la vot 9.320.240 de persoane, număr suficient ca referendumul să fie declarat valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000. Totodată, constată că, dintre voturile valabil exprimate, 72,31% au fost pentru răspunsul „DA” la întrebarea „Sunteți de acord cu trecerea la un Parlament unicameral în România?”, iar 83,31 % dintre voturile valabil exprimate au fost pentru răspunsul „DA” la întrebarea „Sunteți de acord cu reducerea numărului de parlamentari la maximum 300 de persoane?” Prin urmare, majoritatea participanților la vot a ales la ambele întrebări răspunsul afirmativ”;¹²

9 A se vedea, în acest sens, și Decizia Curții Constituționale nr. 223/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/256 din 18 aprilie 2012.

10 A se vedea, Hotărârea nr. 5/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/352 din 23 mai 2007.

11 A se vedea, Hotărârea nr. 8/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/834 din 5 decembrie 2007.

12 A se vedea, Hotărârea nr. 37/2009, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I/923 din 30 decembrie 2009.

– „din totalul de 18.292.464 persoane înscrise în listele electorale permanente au participat la vot 8.459.053 persoane (46.24%), din care 7.403.836 (87.52%) au răspuns „DA” la întrebarea „Sunteți de acord cu demiterea Președintelui României?”, iar 943.375 (11.15%) au răspuns „NU”.

Se constată, de asemenea, că la referendum nu au participat cel puțin jumătate plus unu din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, pentru ca referendumul să fie valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului”.¹³

Analizând aceste constatări ale instanței constituționale, se observă, de fapt, că stabilirea valabilității referendumului este o consecință ce trebuie trasă din faptul respectării procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și al confirmării rezultatelor acestuia, întrucât, în momentul în care au fost confirmate rezultatele referendumului, se poate stabili cu exactitate dacă referendumul a fost sau nu valabil. Or, stabilirea consecinței/efectului deciziei sau hotărârii, după caz, trebuie să fie întotdeauna de competența autorității care a adoptat actul.¹⁴ Așadar, stabilirea valabilității referendumului nu este o competență ce ar trebui în mod neapărat distinct prevăzută, ci una ce rezultă, în mod indirect, chiar din textul Constituției; astfel, chiar și în lipsa prevederii sale exprese în Legea nr. 47/1992, Curtea ar fi fost obligată să se pronunțe asupra valabilității referendumului, aspect rezultat și aflat în relație directă cu respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și cu confirmarea rezultatelor acestuia.

Nu în ultimul rând, semnalăm faptul că instanța constituțională constată și alte aspecte în cuprinsul dispozitivului hotărârilor sale, aspecte care se referă la efectele validării sau invalidării, după caz, a referendumului, și anume: data intrării în vigoare a legii de revizuire, data încetării interimatului în exercitarea funcției de Președinte, data reluării atribuțiilor de Președinte al României etc.

Așadar, în cursul procedurii referendumului, Curtea Constituțională are următoarele competențe:

- a) soluționează contestațiile formulate cu privire la procedura de organizare și desfășurare a referendumului;
- b) confirmă rezultatele referendumului;
- c) stabilește valabilitatea referendumului.

13 A se vedea, Hotărârea Curții Constituționale nr. 6/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/616 din 27 august 2012.

14 Safta–Benke 2010, 28–56.

2.2.1. Contestații formulate cu privire la procedura de organizare și desfășurare a referendumului

2.2.1.1. Titularii dreptului de sesizare al Curții Constituționale

Din jurisprudența de până acum a Curții Constituționale, constatăm că nicio contestație nu a fost respinsă pe motiv că autorul acesteia nu ar avea dreptul să formuleze o atare contestație direct în fața instanței constituționale. Asemenea contestații au fost formulate de președinții Camerei Deputaților¹⁵ și Senatului,¹⁶ partidele politice (Partidul România Mare,¹⁷ Partidul Social Democrat¹⁸ și Partidul Național Liberal),¹⁹ grupul parlamentar al unui partid politic (cel al Partidului Democrat Liberal din Camera Deputaților),²⁰ asociații (Asociația „Pro Democrația”,²¹ Agenția de Monitorizare a Presei,²² Liga Internațională a Românilor²³ sau Organizația pentru Apărarea Drepturilor Omului)²⁴ sau persoane fizice (Gheorghe Hogeă).²⁵

Mai mult, prin Decizia nr. 70/1999,²⁶ Curtea Constituțională a statuat că, „întrucât nici una dintre aceste dispoziții constituționale nu condiționează exercitarea atribuțiilor Curții de vreo sesizare, se impune ca, în cazul referendumului, Curtea să se sesizeze din oficiu și să anuleze referendumul, în condițiile în care constată că procedura pentru organizarea și desfășurarea acestuia a fost încălcată”.

Având în vedere cele de mai sus, Curtea se consideră legal investită cu soluționarea unei contestații în materia referendumului indiferent de subiectul de drept care o sesizează, tocmai pentru a da posibilitatea acestora de a aduce în fața sa problemele care vizează legalitatea *lato sensu* a desfășurării și or-

15 A se vedea, Hotărârea nr. 3/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/546 din 3 august 2012.

16 Hotărârea nr. 3/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/546 din 3 august 2012.

17 A se vedea, Hotărârea nr. 1/2003, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/728 din 17 octombrie 2003, Hotărârea nr. 2/2003, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/742 din 23 octombrie 2003, Hotărârea nr. 2/2007, Hotărârea nr. 3/2007, Hotărârea nr. 4/2007, publicate în Monitorul Oficial al României, partea I/389 din 8 iunie 2007, Hotărârea nr. 7/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/759 din 8 noiembrie 2007.

18 A se vedea, Hotărârea nr. 3/2012.

19 A se vedea, Hotărârea nr. 3/2012.

20 A se vedea, Hotărârea nr. 2/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/516 din 25 iulie 2012.

21 A se vedea, Hotărârea nr. 33/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/918 din 29 decembrie 2009.

22 A se vedea, Hotărârea nr. 33/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/918 din 29 decembrie 2009.

23 A se vedea, Hotărârea nr. 3/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/546 din 3 august 2012.

24 Hotărârea nr. 3/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/546 din 3 august 2012.

25 Hotărârea nr. 3/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/546 din 3 august 2012.

26 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/221 din 19 mai 1999.

ganizării referendumului. Este un fel de *actio popularis* condiționată doar de obiectul contestației.

Curtea a mai statuat că cererile de intervenție în nume propriu nu sunt admisibile într-o asemenea procedură, ci numai cele în interesul autorului contestației.²⁷

În exercitarea atribuțiilor în privința cărora Constituția menționează expres titularii dreptului de sesizare,²⁸ Curtea nu admite posibilitatea intervenției fie ea în nume propriu, fie accesorie, întrucât se pronunță numai asupra sesizării astfel cum a fost formulată de autorii acesteia. Așadar, o atare soluție este dată de faptul că titularii dreptului de sesizare al Curții Constituționale sunt menționați în mod expres și limitativ chiar prin textul Constituției; în schimb, în privința atribuției de la art. 146 lit. i) din Constituție, nu există o asemenea menționare/limitare, astfel că nu poate fi aplicată o soluție identică. De asemenea, Curtea se pronunță în limitele sesizării, fără a accepta ca, spre exemplu, într-o procedură abstractă de control de constituționalitate o terță parte să sprijine apărarea titularilor dreptului de sesizare;²⁹ așadar, o terță persoană nu ar justifica un interes.

Chiar dacă rezultatul procedurii constituționale este de ordin și interes public, acolo unde Constituția a nominalizat în mod expres subiectele care pot sesiza Curtea, a impus implicit o prezumție absolută în sensul că numai acestea au interes în declanșarea și desfășurarea procedurii. Alte subiecte de drept pot justifica un atare interes când în discuție apare necesitatea apărării unui interes subiectiv, cu consecința apărării acestuia în fața instanțelor judecătorești și, eventual, prin invocarea unei excepții de neconstituționalitate. Or, în lipsa indicării unor titulari ai dreptului de sesizare al Curții Constituționale în privința respectării

27 A se vedea, în acest sens, Hotărârea nr. 3 din 2 august 2012.

28 Și ne referim în principal la obiecția de neconstituționalitate [art.146 lit. a) teza întâi din Constituție] și excepția de neconstituționalitate, sens în care invocăm, pe de o parte, Decizia nr. 872/2010, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/433 din 28 iunie 2010, sau Decizia nr. 232/2013, Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 359 din 17 iunie 2013, iar, pe de altă parte, Decizia nr. 1270/2011, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/826 din 22 noiembrie 2011, sau Decizia nr. 82/2009, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/33 din 16 ianuarie 2009. În același sens, în privința conflictului juridic de natură constituțională, a se vedea Decizia nr. 838/2009, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/461 din 3 iulie 2009.

29 A se vedea, în acest sens, Decizia nr. 232/2013, prin care Curtea a statuat că procedura din fața sa, cu referire la atribuția prevăzută la art. 146 lit. a) teza întâi din Constituție, este „prevăzută de Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 807 din 3 decembrie 2010, precum și de Regulamentul de organizare și funcționare a Curții Constituționale, aprobat prin Hotărârea Plenului Curții Constituționale nr. 6/2012 și publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I/198 din 27 martie 2012, care nu prevăd posibilitatea terțelor persoane de a depune note scrise în susținerea obiecției de neconstituționalitate. Prin urmare, Curtea Constituțională nu este competentă să se pronunțe în privința motivelor de neconstituționalitate susținute de această asociație (*ResRo Interessenvertretung Restitution in Rumanien* – sn), urmând a se pronunța numai în privința criticilor de neconstituționalitate formulate de cei 53 de deputați aparținând Grupului parlamentar al Partidului Democrat Liberal”.

procedurii de organizare și desfășurare a referendumului, interesul promovării unei contestații este unul general, public, neexistând nicio limitare de ordin constituțional în privința dreptului de sesizare al Curții.

Prin faptul că instanța constituțională a considerat că nu ne aflăm în fața unei intervenții în interes propriu, a acceptat implicit ideea că nu se poate invoca un drept propriu în cadrul unei acțiuni principale deja formulate, ci terța persoană are posibilitatea doar de a susține argumentele prezentate de autorul contestației. De altfel, aceasta are deschisă posibilitatea de a formula ea însăși o contestație direct în fața Curții Constituționale.

2.2.1.2. Obiectul contestațiilor formulate

Prin Hotărârea nr. 1/2003, Curtea a statuat, cu titlu de principiu, că „soluționarea contestațiilor care îi sunt adresate cu privire la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului național, inclusiv cele referitoare la legile și ordonanțele prin care se stabilesc norme cu caracter procedural de organizare și desfășurare a acestuia, aparțin sferei sale de competență, în măsura în care soluționarea contestațiilor nu intră în atribuțiile birourilor electorale sau ale instanțelor judecătorești” (a se vedea, în același sens, și Hotărârea nr. 2/2003).

Prin Hotărârea nr. 7/2007, Curtea a realizat, în mod indirect, un control de constituționalitate asupra Decretului nr. 909/2007 pentru organizarea unui referendum național privind introducerea votului uninominal pentru alegerea membrilor Parlamentului României.³⁰ De aceea, ulterior, prin Hotărârea nr. 33/2009, Curtea a nuanțat considerentul de principiu mai sus enunțat în Hotărârea nr. 1/2003 și a stabilit că această atribuțiune a sa „presupune, printre altele, și verificarea constituționalității actelor normative emise în vederea organizării referendumului sau cele prin care se stabilesc norme cu caracter procedural de organizare și desfășurare a acestuia, în măsura în care soluționarea contestațiilor nu intră în atribuțiile birourilor electorale sau ale instanțelor judecătorești”.³¹

30 Publicat în Monitorul Oficial al României, partea I/719 din 24 octombrie 2007.

31 Interesant de observat este faptul că atribuțiunile Curții Constituționale prevăzute la art. 146 lit. f) și i) folosesc aceeași noțiune, respectiv Curtea „veghează”, însă în cadrul atribuției de la art. 146 lit. f) din Constituție, Curtea s-a exprimat *expressis verbis* că nu realizează control de constituționalitate (spre exemplu, Hotărârea nr. 11/2004, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/1055 din 15 noiembrie 2004), în timp ce în privința celeilalte atribuții, aceeași Curte a precizat că este competentă să efectueze un asemenea control. De altfel, într-o lucrare (Benke. 2005. În culegerea “Alegerile și corpul electoral”) am arătat că „sintagma <<veghează la respectarea procedurii pentru alegerea Președintelui>> nu trebuie interpretată restrictiv, doar în ideea exercitării unui control de legalitate, ci Curtea va trebui să analizeze, la cerere, și eventuala contestare a constituționalității acestei proceduri. De aceea, se poate impune ideea unui control ulterior *sui generis* de constituționalitate. De asemenea, nu se poate afirma că prin aceasta s-ar adăuga la Constituție, întrucât, într-adevăr, Constituția, în mod expres, prevede doar controlul de constituționalitate a posteriori pe cale de excepție, însă din economia textului constituțional al art. 146 lit. f) nu s-ar putea reține că un asemenea control ar fi exclus”.

În consecință, a controlat constituționalitatea Decretului nr. 1507/2009 pentru organizarea unui referendum național.³² În fine, prin Hotărârea nr. 2/2012, Curtea a realizat un inventar al jurisprudenței sale în materie și a statuat că, „pentru a fi calificată ca fiind o contestație care să se circumscrie atribuțiunii Curții Constituționale prevăzute de art. 146 lit. i) din Constituție, cererea formulată trebuie să îndeplinească următoarele condiții alternative:

- să antameze probleme de constituționalitate, respectiv să se solicite Curții Constituționale exercitarea unui control de constituționalitate *a posteriori* asupra actelor normative incidente în cadrul procedurii referendumului;

- să vizeze contestarea legalității unor acte (inclusiv cele emise de Biroul Electoral Central) sau fapte îndeplinite pe parcursul desfășurării procedurii referendumului, cu condiția ca soluționarea unei asemenea cereri să nu intre în competența birourilor electorale sau a instanțelor judecătorești”.

Așadar, în cadrul acestei atribuțiuni, Curtea trebuie să califice mai întâi dacă cererile depuse întrunesc elementele unei contestații în sensul art. 146 lit. i) din Constituție. Pentru o asemenea operațiune juridică, instanța constituțională face o scurtă analiză a obiectului cererii, semn că acesta este elementul determinant în calificarea unei cereri depuse ca fiind o contestație cu privire la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului. Astfel, Curtea este competentă să soluționeze cererea formulată numai dacă prin aceasta se solicită efectuarea unui control de constituționalitate asupra actelor normative incidente în cadrul procedurii referendumului sau a unui control de legalitate a unor acte (inclusiv cele emise de Biroul Electoral Central) sau fapte îndeplinite pe parcursul desfășurării procedurii referendumului – cu condiția ca soluționarea unei asemenea cereri să nu intre în competența birourilor electorale sau a instanțelor judecătorești. În cazul în care cererea depusă „nu antamează probleme de constituționalitate” sau „nu privește contestarea legalității unor acte sau fapte îndeplinite pe parcursul desfășurării procedurii referendumului”, ea nu poate fi calificată ca fiind o contestație, ceea ce echivalează cu faptul că soluționarea acesteia nu este de competența Curții Constituționale și, prin urmare, este inadmisibilă.

2.2.1.3. Controlul de constituționalitate exercitat ca urmare a contestațiilor formulate

Prin contestațiile formulate, autorii acestora au solicitat, printre altele, și exercitarea de către Curtea Constituțională a unui control de constituționalitate fie asupra unor acte normative care au intervenit în desfășurarea procedurii referendumului, fie asupra actelor Președintelui de inițiere a procedurii referendumului.

A) Din jurisprudența Curții Constituționale, se constată că aceasta s-a pronunțat o singură dată asupra constituționalității unei ordonanțe de urgență, și anume

32 Publicat în Monitorul Oficial al României, partea I/714 din 22 octombrie 2009.

prin Hotărârea nr. 1/2003. Prin această hotărâre, Curtea a exercitat un control de constituționalitate cu privire la Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 92/2003 privind modificarea și completarea unor reglementări referitoare la organizarea și desfășurarea referendumului,³³ act normativ prin care Guvernul a stabilit că referendumul național pentru revizuirea Constituției se va desfășura în două zile, în loc de o singură zi. Controlul de constituționalitate a vizat atât o critică extrinsecă referitoare la condițiile de emitere a ordonanței de urgență, cât și una intrinsecă referitoare la data organizării referendumului. Curtea a statuat că „au fost respectate dispozițiile art. 114 alin. (4) din Constituție [*desigur, în redactarea anterioară revizuirii Constituției – sn*] referitoare la existența cazului excepțional, motivat de către Guvern, în expunerea de motive la proiectul de lege pentru aprobarea acestei ordonanțe de urgență, de necesitatea de a se asigura populației timpul necesar pentru exprimarea dreptului de vot, fapt ce impune <<o nouă abordare a campaniei aferente acestui demers>>”.

În privința criticii de neconstituționalitate intrinseci, Curtea a constatat că, „prin stabilirea desfășurării referendumului național privind revizuirea Constituției în două zile, în loc de o singură zi, nu este afectat interesul general al desfășurării în bune condiții a referendumului, printr-o prezență cât mai mare la urne, și nu sunt încălcate dispozițiile art. 147 alin. (3) din Constituție [*devenit art. 151 alin. (3) după revizuirea și republicarea Constituției – sn*], care stabilesc că organizarea referendumului se face în cel mult 30 de zile de la data adoptării proiectului sau a propunerii de revizuire”.

B) În privința controlului de constituționalitate exercitat cu privire la decretele Președintelui României, constatăm următoarea situație:

prin Hotărârea nr. 7/2007, Curtea, pentru prima oară a exercitat un control de constituționalitate asupra unui decret al Președintelui României, și anume Decretul nr. 909/2007. Curtea a fost chemată să se pronunțe asupra a două critici de neconstituționalitate, una extrinsecă și cealaltă intrinsecă, respectiv:

- dacă întrebarea asupra căreia poporul urmează să se pronunțe exprimă solicitarea inițială a Președintelui României adresată Parlamentului cu privire la obiectul referendumului ce va fi organizat;

- dacă determinarea datei referendumului poate fi făcută în funcție de data la care va avea loc un alt eveniment electoral, și nu prin precizarea expresă a datei – zi, lună, an.

Cu privire la prima problemă enunțată, Curtea a statuat că, „prin scrisoarea adresată președinților celor două Camere ale Parlamentului, în care Președintele României își exprima intenția de a iniția un referendum național consultativ cu privire la <<introducerea votului uninominal pentru alegerea membrilor Parlamentului, începând cu următoarele alegeri>>, a fost declanșată procedura de consultare a Parlamentului cerută de art. 90 din Constituție și art. 11 alin. (1) din

33 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/710 din 10 octombrie 2003.

Legea nr. 3/2000”. După consultarea Parlamentului, concretizată prin Hotărârea Parlamentului nr. 42/2007, „Președintele României a emis Decretul nr. 909/2007 pentru organizarea unui referendum național privind introducerea votului uninominal pentru alegerea membrilor Parlamentului României. Chiar dacă unele formulări din Hotărârea Parlamentului au fost redactate, în Decretul nr. 909/2007, într-o formă explicită sub aspect tehnic – <<scrutin majoritar în două tururi>> –, iar redactarea lor a fost pusă de acord cu normele de tehnică legislativă, această operațiune, în ansamblul său, nu se îndepărtează de la ideea centrală – <<votul uninominal>> – și nu se poate constitui într-un impediment în calea desfășurării referendumului. Nu se poate reține că este vorba de un <<alt referendum>> și că, în acest caz, ar fi necesară din nou consultarea Parlamentului”.

Cu privire la cea de-a doua problemă ridicată, Curtea a constatat că „legea fundamentală nu cuprinde nicio dispoziție cu privire la obligația stabilirii de către Președintele României a datei referendumului, problema, de ordin tehnic, fiind reglementată prin lege. Fără îndoială, Președintele României, ca oricare altă autoritate publică, are datoria constituțională de a respecta legea. Având însă în vedere că formularea din decretul analizat permite stabilirea cu certitudine a datei referendumului, care va fi aceeași cu data desfășurării alegerilor pentru Parlamentul European – stabilită anterior pentru 25 noiembrie 2007”, astfel încât nu se poate reține că „s-ar fi încălcat prevederile art. 15 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 3/2000 și, prin aceasta, Constituția României”.

Prin Hotărârea nr. 33/2009, Curtea a statuat că Decretul nr. 1507/2009 este conform art. 90 din Constituție, întrucât a fost emis după consultarea Parlamentului, stabilește problema de interes național vizată, precum și data desfășurării referendumului. De asemenea, Curtea a arătat că acesta a fost publicat în Monitorul Oficial al României și adus la cunoștință publică prin presă, radio și televiziune.

Curtea a mai stabilit că nu este de natură să încalce prevederile Constituției faptul că referendumul național consultativ și alegerile prezidențiale au avut loc la aceeași dată – 22 noiembrie 2009 – și au avut aceeași perioadă de campanie electorală.³⁴

2.2.1.4. Controlul de legalitate exercitat ca urmare a contestațiilor formulate

Prin Hotărârea nr. 2/2003, Curtea a respins o contestație prin care se invocau diverse încălcări ale procedurilor legale pentru desfășurarea referendumului, pe motiv că „nu au existat situații, constând în fraude electorale la secții de votare

³⁴ Totuși, Curtea a avertizat că, „deși stabilirea datei desfășurării unui referendum național consultativ cu privire la probleme de interes național se include în prerogativa exclusivă a Președintelui României stabilită de art. 90 din Constituție, totuși, pentru a se evita orice suspiciuni cu privire la rezultatele alegerilor, respectiv ale referendumului, este indicat ca cele două operațiuni electorale să nu fie organizate în aceeași zi, chiar dacă argumente practice, de ordin financiar, ar justifica organizarea acestora simultan”.

sau circumscripții electorale, constatate de Biroul Electoral Central, (...) care să determine neconfirmarea rezultatului referendumului”. De observat că, deși a respins contestația analizând fondul problemei supuse dezbaterii sale, Curtea a stabilit că „nu este abilitată legal să soluționeze această contestație”.

Prin Hotărârea nr. 2/2007, Curtea a respins o altă contestație, stabilind că „nici o dispoziție legală nu prevede obligația Biroului Electoral Central de a-i evidenția distinct, în situația centralizată a rezultatului referendumului, la nivel național, pe cei care și-au exercitat dreptul la vot fiind înscrși pe liste electorale suplimentare”.

Prin Hotărârea nr. 3/2007, Curtea a respins o contestație care privea încălcarea art. 24 alin. (3) din Legea nr. 3/2000 cu referire la faptul că președintele Biroului Electoral Central nu a fost ales prin vot secret dintre membrii acestuia, în termen de 24 de ore de la desemnarea lor. Curtea a statuat că membrii Biroului Electoral Central au fost desemnați prin tragere la sorți în data de 26 aprilie 2007, iar președintele Biroului Electoral Central a fost ales prin vot secret în aceeași zi.

Prin Hotărârea nr. 4/2007, Curtea a respins o contestație prin care se susținea că nu se poate cunoaște numărul cetățenilor care au votat în străinătate pe liste suplimentare, arătând că datele din listele electorale suplimentare ale secțiilor de votare aflate în străinătate au fost centralizate. De asemenea, a stabilit că este neîntemeiată și critica potrivit căreia nesemnarea procesului-verbal privind centralizarea datelor referendumului național de către reprezentanții unor partide politice este de natură să invalideze acest act.

Prin Hotărârea nr. 33/2009, Curtea a respins o contestație prin care se solicita infirmarea rezultatului referendumului pe motiv că perioada de campanie electorală a alegerilor prezidențiale din 22 noiembrie 2009 s-a suprapus cu cea aferentă referendumului național consultativ. În acest sens, Curtea a statuat că organizarea în cadrul campaniei electorale prezidențiale a unor acțiuni, susținerea anumitor opinii, întărite de exemple referitoare la structura și componența parlamentelor din diverse state ale Uniunii Europene, sau la costurile pe care un anumit tip de organizare a autorității legislative îl presupune, „nu este de natură să vicieze rezultatele celor două scrutine astfel încât să conducă la infirmarea rezultatelor referendumului, cum solicită autorii contestației. Asemenea manifestări sunt specifice perioadei de campanie electorală, care, în acest caz, a coincid cu perioada de campanie pentru referendum, cetățeanul având însă posibilitatea să discearnă și să opteze în mod conștient, în funcție de propria convingere”.

Prin Hotărârea nr. 3/2012, Curtea a respins ca neîntemeiate patru contestații formulate cu privire la legalitatea unor acte sau fapte îndeplinite pe parcursul desfășurării procedurii referendumului, după cum urmează:

a) Autorii contestației au ridicat problema prevederilor legale aplicabile procedurii referendumului, susținând că acestea sunt numai cele în vigoare la data declanșării acestuia. În speță, anticipând o procedură de suspendare a Președin-

telui României, legiuitorul – originar sau delegat, după caz – a manifestat, în cursul anului 2012, o preocupare deosebită în privința reglementării cvorumului de participare la referendumul pentru demiterea Președintelui României, precum și a majorității necesare pentru demiterea acestuia.

Astfel, la începutul anului 2012, art. 10 din Legea nr. 3/2000 prevedea că „Prin derogare de la art. 5 alin. (2), demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum”.³⁵ O atare reglementare nu presupunea existența unui cvorum de participare, astfel încât președintele era demis cu majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum.

Ulterior, prin Legea nr. 62/2012 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 103/2009 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000,³⁶ art. 10 a fost modificat în sensul că „Demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor cetățenilor înscrși în listele electorale”. În consecință, prin numărul voturilor valabil exprimate pentru demiterea Președintelui ale cetățenilor înscrși în listele electorale, în mod implicit, se subînțelege că pentru demiterea Președintelui trebuie să existe atât un cvorum minim de participare, cât și o majoritate de vot.

La 26 iunie 2012, Parlamentul a adoptat Legea pentru modificarea art. 10 din Legea nr. 3/2000, care prevedea, în cuprinsul articolului unic, că „demiterea Președintelui României este aprobată dacă, în urma desfășurării referendumului, propunerea a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate”. Aparent, la o primă vedere, se poate trage concluzia potrivit căreia această soluție legislativă este identică cu cea existentă la începutul anului 2012, respectiv cea consacrată prin Legea nr. 129/2007 pentru modificarea art. 10 din Legea nr. 3/2000, în sensul că demiterea Președintelui era decisă cu majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum, în lipsa existenței unui cvorum. În aceste condiții, la data de 27 iunie 2012, a fost formulată o obiecție de neconstituționalitate cu privire la această lege. În timp ce judecarea acestei obiecții se afla pe rolul Curții Constituționale și anterior suspendării din funcție a Președintelui României, Guvernul a adoptat Ordonanța de urgență nr. 41/2012 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului,³⁷ care modifica din nou art. 10, în sensul revenirii conținutului normativ al acestuia la cel existent la începutul anului 2012, respectiv cel consacrat prin Legea nr. 129/2007, astfel încât „Prin derogare de la art. 5 alin.

35 Este vorba de Legea nr. 3/2000, așa cum a fost modificată prin articolul unic al Legii nr. 129/2007 pentru modificarea art. 10 din Legea nr. 3/2000, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I/300 din 5 mai 2007.

36 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/247 din 12 aprilie 2012.

37 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/452 din 5 iulie 2012.

(2), demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate ale cetățenilor care au participat la referendum”.

După suspendarea din funcție a Președintelui României la 6 iulie 2012, Curtea, la 10 iulie 2012, a pronunțat Decizia nr. 731/2012,³⁸ prin care a statuat că „Legea pentru modificarea art. 10 din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului este constituțională, în măsura în care asigură participarea la referendum a cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente”. Pentru a ajunge la această soluție, Curtea a reținut că „niciun text constituțional nu condiționează dreptul legiuitorului de a opta pentru fixarea unei anumite majorități care să se pronunțe pentru demiterea prin referendum a Președintelui României”, însă „rezultatul referendumului depinde de îndeplinirea cumulativă a două condiții: una referitoare la numărul minim de cetățeni care trebuie să participe la referendum pentru ca acesta să fie valabil și una privitoare la numărul de voturi valabil exprimate, care determină rezultatul referendumului”. Curtea a observat că „Legea pentru modificarea art. 10 din Legea nr. 3/2000 oferă o reglementare unitară pentru toate tipurile de referendum³⁹ consacrate de Constituție, dând expresie și exigenței reprezentativității sub aspectul rezultatului votului”. Așadar, „condiția ce trebuie îndeplinită pentru validitatea referendumului este aceeași pentru toate tipurile de referendum, art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000 impunând întrunirea majorității absolute care constă în jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente”, aceasta fiind „o condiție esențială pentru ca referendumul să poată exprima în mod real și efectiv voința cetățenilor” și constituind, în același timp, „premise unei manifestări autentic democratice a suveranității prin intermediul poporului, în conformitate cu principiul statuat în art. 2 alin. (1) din Legea fundamentală”.

Ceea ce merită subliniat aici este faptul că o atare interpretare a textului în cauză a fost făcută, încă din anul 2007, printr-o opinie concurentă formulată de domnul judecător Kozsokár Gábor la Decizia Curții Constituționale nr. 420/2007,⁴⁰ în contextul referendumului pentru demiterea Președintelui României.

Analizând opinia concurentă, se observă că aceasta pleacă de la premisa corectă că art. 5 din lege reglementează cvorumul de participare, iar art. 10 majoritatea de vot. În consecință, indiferent de modul de formulare al art. 10, acesta nu poate privi cvorumul de participare. Sintagme precum „prin derogare de la art. 5 alin. (2)” sunt inutile și ineficiente, textul art. 10 nu cuprinde nici o derogare de la art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000, întrucât reglementează chestiuni diferite. Mai mult, în final se subliniază în mod ritos că „posibilitatea demiterii Președintelui

38 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/478 din 12 iulie 2012.

39 Referendumul pentru demiterea Președintelui, referendumul privind revizuirea Constituției și referendumul cu privire la probleme de interes național. Totodată, aceeași soluție legislativă se aplică și referendumului local.

40 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/295 din 4 mai 2007.

României prin votul majorității cetățenilor participanți la referendum, indiferent cât de infimă ar fi această participare, ar însemna o gravă nesocotire a voinței cetățenilor prin al căror vot a fost ales președintele”.

Practic, prin Decizia nr. 731/2012, Curtea a revenit asupra jurisprudenței sale anterioare stabilită prin Decizia nr. 420/2007, achiesând, sub aspectul modului de interpretare al normei supuse controlului de constituționalitate, la cele arătate prin opinia concurentă în sensul că art. 10 din lege nu privește cvorumul, ci majoritatea de vot și că este o cerință constituțională menținerea unui cvorum de participare. Mai mult, prin Decizia nr. 334/2013,⁴¹ Curtea a reținut *expressis verbis* că cele mai multe modificări ale legislației privitoare la organizarea și desfășurarea referendumului în România se referă la cvorumul de participare (chiar dacă uneori, în mod eronat, se derogă de la dispozițiile privind cvorumul și se reglementează doar majoritatea de vot, intenția legiuitorului era de a elimina cvorumul de participare ca o condiție de validitate a referendumului)”. Așadar, Curtea își recunoaște eroarea de apreciere cuprinsă în Decizia nr. 420/2007 în privința modului de interpretare a art. 10 din Legea nr. 3/2000.⁴²

Se constată, în consecință, că prin Decizia nr. 731/2012, instanța constituțională a pronunțat o decizie sub rezervă de interpretare, iar, de principiu, printr-o atare decizie Curtea exclude de la aplicare o anumită interpretare neconstituțională a unui text sau impune o anumită interpretare a acestuia care respectă exigențele Constituției.⁴³ Totuși, deși formularea dispozitivului este de natură să indice o decizie sub rezervă de interpretare neutralizantă sau constructivă, nu putem accepta o atare susținere, întrucât Curtea, în acest caz, nu a impus o interpretare constituțională, în funcție de anumite exigențe constituționale, a normei supuse controlului, ci a indicat faptul că prevederile art. 10 din lege se interpretează prin coroborare cu cele ale art. 5 alin. (2) din aceeași lege, respectiv o rezervă de interpretare directivantă,⁴⁴ precizând condițiile în care trebuie să se facă aplicarea dispozițiilor considerate neconstituționale.

Decizia a fost pronunțată într-un control *a priori* de constituționalitate, iar efectul unei asemenea decizii este precizat la art. 147 alin. (4) din Constituție, Președintele putând promulga legea respectivă, care urmează să se aplice potrivit metodei de interpretare sistematice impuse prin decizia Curții Constituționale.⁴⁵

41 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/407 din 5 iulie 2013.

42 Sadurski 2009, 15.

43 Costinescu–Benke 2012, 10.

44 Deleanu–Deleanu 2013, 132.

45 În același sens, a se vedea Legea nr. 329/2009 privind reorganizarea unor autorități și instituții publice, raționalizarea cheltuielilor publice, susținerea mediului de afaceri și respectarea acordurilor-cadru cu Comisia Europeană și Fondul Monetar Internațional, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 761 din 9 noiembrie 2009, și Legea-cadru nr. 330/2009 privind salarizarea unitară a personalului plătit din fonduri publice, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 762 din 9 noiembrie 2009, promulgate de Președintele României, dar care, după intrarea lor în vigoare au fost aplicate în interpretarea dată acestora din două decizii

Acest lucru s-a și întâmplat, legea menționată fiind promulgată și devenind Legea nr. 131/2012.⁴⁶

Apreciem că în acest caz, soluția legislativă introdusă prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 41/2012 a fost abrogată implicit, din moment ce Legea nr. 131/2012 a intrat în vigoare ulterior publicării în Monitorul Oficial al României a Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 41/2012.⁴⁷

Autorii contestației susțineau că la referendumul pentru demiterea Președintelui trebuie avută în vedere majoritatea prevăzută de Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 41/2012, aplicând practic principiul *tempus regit actum*, în sensul că organizarea și desfășurarea referendumului trebuie să fie guvernată de legea sub imperiul căreia a fost declanșată, ceea ce însemna, automat, și lipsa oricărei cerințe de cvorum. Mai întâi, se pune problema dacă cvorumul de participare și majoritatea de vot reprezintă aspecte de ordin procedural sau substanțial ale referendumului.

Prin Decizia nr. 420/2007, Curtea le-a calificat ca fiind norme de procedură, întrucât se referă la „procedura” referendumului. În consecință, a tras concluzia că aspecte de ordin procedural puteau fi adoptate și în cursul procedurii, cu consecința aplicării lor imediate. Chiar acceptând această calificare, observăm că situația se schimbă începând cu 15 februarie 2013, întrucât noul Cod de procedură civilă prevede expres că „dispozițiile legii noi de procedură se aplică numai proceselor și executărilor silite începute după intrarea acesteia în vigoare”. Aceste dispoziții se aplică *mutatis mutandis* și în dreptul public din moment ce anterior intrării în vigoare a noului Cod de procedură civilă principiul aplicării imediate a legii procedurale viza și dreptul public.⁴⁸ Totuși, este de observat că ceea ce Curtea a calificat în anul 2007 ca și aspect de drept procedural, în 2013, același lucru – cvorumul de participare – este calificat ca fiind o chestiune de drept substanțial, Curtea stabilind că „nivelul cvorumului de participare, care este însăși condiția formală în funcție de care Curtea Constituțională este îndreptățită, în temeiul art. 146 lit. i) din Constituție, să constate validitatea și să confirme rezultatele referendumului, nu este un simplu aspect de ordin tehnic sau procedural, ci este un aspect substanțial” – Decizia nr. 334/2013. Este o evidentă schimbare

sub rezervă de interpretare pronunțate de Curtea Constituțională în exercitarea atribuțiunii prevăzute la art. 146 lit. a) teza întâi din Constituție, respectiv Deciziile nr. 1414/2009 și nr. 1415/2009, publicate în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 796 din 23 noiembrie 2009.

46 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/489 din 17 iulie 2012.

47 Totuși, ulterior, pentru a risipi orice urmă de îndoială, Parlamentul a adoptat Legea nr. 153/2012 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 41/2012 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/511 din 24 iulie 2012, abrogând în mod expres și direct textul art. I pct. 1 din ordonanța de urgență, care prevedea că „prin derogare de la art. 5 alin. (2), demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate ale cetățenilor care au participat la referendum”.

48 A se vedea, în acest sens, Decizia nr. 420/2007.

de jurisprudență asupra căreia Curtea nu atrage atenția în motivarea deciziei; or, în mod logic, orice schimbare de jurisprudență trebuie motivată.⁴⁹ Apreciem că instanța constituțională a ajuns la o soluție corectă – fiind vorba, de fapt, de instituția referendumului, a cărei punere în practică se realizează prin intermediul unei proceduri –, dar schimbarea de optică trebuia motivată. Aceeași problemă – cvorumul de participare – nu poate fi când aspect de procedură, când aspect de drept substanțial; așadar, sperăm ca, în sfârșit, să se fi tranșat natura juridică a cvorumului de participare.

În consecință, considerăm că în procedura referendumului se aplică principiul *tempus regit actum*, astfel încât o procedură constituțională începută sub imperiul unei legi ce cuprinde reglementări cu caracter substanțial va fi guvernată de aceasta până la încheierea procedurii.

Însă, argumentele autorilor contestației nu au putut fi reținute, întrucât nu luau în considerare situația particulară apărută ca urmare a Deciziei Curții Constituționale nr. 731/2012. Pentru a concilia principiul *tempus regit actum* și caracterul general obligatoriu al deciziilor Curții Constituționale nu putem decât să admitem faptul că acestea se aplică imediat în privința situațiilor juridice ce au o anumită întindere în timp. Astfel, pentru o situație juridică în curs de desfășurare – procedura referendumului – deciziile Curții Constituționale pot limita aplicarea acestui principiu. Așadar, procedura este pendinte așa cum precizează și Hotărârea nr. 3/2012, *facta praeterita* fiind actul de suspendare a președintelui. De aceea, prin hotărârea amintită, Curtea ajunge la concluzia că prevederile Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 41/2012 „nu mai puteau fi aplicate de nici o autoritate publică implicată în procedura referendumului aflată în curs de desfășurare”;⁵⁰ în caz contrar, s-ar fi ajuns la lipsirea de efecte juridice a actului jurisdicțional al Curții și la acceptarea ideii că procedura referendumului urmează să fie guvernată de dispoziții legale care și-au pierdut legitimitatea constituțională.⁵¹ În opinia noastră, aceasta nu înseamnă neapărat o constituționalizare a cvorumului de participare, ci, mai degrabă, asigurarea/securizarea reprezentativității votului, aspect ce conferă deciziei adoptate forța care reflectă voința populară.⁵²

b) Curtea a respins solicitarea autorilor contestației în sensul că stabilirea numărului cetățenilor cu drept de vot să fie făcută în raport de indicatorii Institutului Național de Statistică sau datele de care dispune Casa Națională de Asigurări de Sănătate, arătând că datele care reflectă numărul cetățenilor cu drept de vot sunt cele cuprinse în listele electorale permanente. Mai mult, a arătat că în toată

49 A se vedea, Hotărârea din 14 ianuarie 2010, pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza Atanasovski împotriva Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei, § 38.

50 Nu în ultimul rând, acceptând cele arătate în opinia concurentă la Decizia nr. 420/2007, ajungem la concluzia că nici unul dintre actele normative adoptate în cursul anului 2012 – indiferent de modul lor de formulare – nu a eliminat cerința cvorumului de participare.

51 A se vedea, în același sens, Decizia nr. 764/2012.

52 A se vedea, în acest sens, și Decizia nr. 334/2013.

jurisprudența sa anterioară în materie electorală, Curtea a avut în vedere listele electorale permanente pentru a stabili numărul cetățenilor cu drept de vot.

c) Curtea a stabilit că listele electorale permanente cuprind cetățenii români cu drept de vot care au împlinit vârsta de 18 ani până în ziua alegerilor inclusiv [art. 2 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 370/2004 pentru alegerea Președintelui României]⁵³ și care domiciliază în comuna, orașul sau municipiul pentru care ele au fost întocmite [art. 7 alin. (1) din Legea nr. 370/2004]. Prin urmare, cetățenii români care nu au domiciliul în țară, ci în străinătate, nu sunt înscrși pe aceste liste, astfel încât numărul acestora „nu poate influența cvorumul legal de participare la referendum, respectiv majoritatea persoanelor înscrise pe listele electorale permanente”.

d) Curtea a constatat că cetățeanul nu poate fi obligat să își exercite dreptul la vot în cadrul procedurii referendumului, iar „neparticiparea la referendum (...) este tot o formă de exprimare a voinței politice a cetățenilor și de participare la viața politică”. Astfel, partidele politice „pot să îndemne sau, din contră, să nu îndemne cetățenii să voteze, ambele aspecte ale dreptului la vot contribuind la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor”.

e) În fine, Curtea a arătat că validarea referendumului se poate face doar cu îndeplinirea cumulativă a două condiții, și anume: cvorum de participare și majoritate de vot. Astfel, „o majoritate de voturi [indiferent de proporțiile sale – am adăuga noi] în sensul demiterii Președintelui României nu îndeplinește condițiile de reprezentativitate în lipsa cvorumului necesar pentru desfășurarea referendumului”.

2.2.2. Confirmarea rezultatelor referendumului și validarea acestuia

2.2.2.1. Termeni. Semnificație

Prin Decizia nr. 70/1999, Curtea a statuat că „în cazul constatării unor fraude care pun sub semnul îndoielii corectitudinea rezultatului referendumului, Curtea nu confirmă aceste rezultate. Semnificația neconfirmării, care este un act juridic cu consecințe grave, este aceea a constatării nulității referendumului național”.

Așadar, confirmarea rezultatului referendumului atestă faptul că nu s-au înregistrat încălcări sau incidente de natură să influențeze rezultatul votului și că procesul electoral s-a desfășurat în conformitate cu prevederile Legii nr. 3/2000.

În schimb, validarea referendumului se poate dispune doar dacă rezultatele acestuia au fost confirmate și dacă, în consecință, cerințele de cvorum și majoritate de vot au fost îndeplinite. Așadar, invalidarea referendumului fie este determinată de neconfirmarea rezultatelor sale ca urmare a săvârșirii unor nereguli grave în desfășurarea acestuia, fie se datorează unui element exterior fraudei electorale, și anume lipsei cvorumului de participare.⁵⁴

53 Republicată în Monitorul Oficial al României, partea I/650 din 12 septembrie 2011.

54 Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea

Remarcăm însă, faptul că neîntrunirea într-un anume sens a unei majorități de vot nu echivalează cu lipsa valabilității referendumului, ci cu infirmarea sau dezacordul corpului electoral cu privire la legea de revizuire, demiterea din funcție a Președintelui României sau la problema supusă referendumului consultativ.

În funcție de tipul de referendum convocat, pe lângă confirmarea rezultatelor acestuia și validarea sa, Curtea trebuie să dispună și asupra unor aspecte particulare, spre exemplu:

- în cazul referendumului pentru revizuirea Constituției, Curtea trebuie să constate dacă legea de revizuire a fost sau nu aprobată și să stabilească data intrării în vigoare a acesteia, respectiv în ziua publicării hotărârii Curții Constituționale;

- în cazul referendumului pentru demiterea Președintelui României, Curtea constată încetarea interimatului și reluarea funcției prezidențiale de către persoana care a făcut obiectul procedurii referendumului la data publicării hotărârii Curții Constituționale.

2.2.2.2. Jurisprudența Curții Constituționale

A) În privința referendumului pentru revizuirea Constituției

Prin Hotărârea nr. 3/2003,⁵⁵ Curtea a reținut că la referendumul național din 18-19 octombrie 2003 privind Legea de revizuire a Constituției României „s-au prezentat mai mult de jumătate din numărul persoanelor înscrise în listele pentru referendum, iar dintre participanții la vot majoritatea s-a pronunțat prin <<DA>>”.

În consecință, Curtea a confirmat rezultatul referendumului, a constatat că Legea de revizuire a Constituției României a fost aprobată și a stabilit că legea menționată intră în vigoare la data publicării hotărârii sale.

B) În privința referendumului pentru demiterea Președintelui României

Prin Hotărârea nr. 5/2007,⁵⁶ Curtea a constatat că la referendumul național din data de 19 mai 2007 nu s-au înregistrat încălcări sau incidente de natură să influențeze rezultatul votului și că numărul voturilor valabil exprimate împotriva demiterii Președintelui a fost de 6.059.315.

În consecință, Curtea a constatat că a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului, a confirmat rezultate referendumului și a con-

referendumului, adoptată la 29 mai 2013, și care a fost constatată ca fiind constituțională de către Curtea Constituțională prin Decizia nr. 334/2013, prevede, pe lângă cvorumul de participare, și un element de noutate sub aspectul condițiilor de validitate a referendumului, stabilind că „Rezultatul referendumului este validat dacă opțiunile valabil exprimate reprezintă cel puțin 25% din cei înscrși pe listele electorale permanente”. Menționăm că în 11 iulie 2013, Președintele României a cerut Parlamentului reexaminarea legii menționate. Considerăm că dacă se va menține această soluție legislativă, condiția referitoare la voturile valabil exprimate va deveni o condiție de valabilitate a referendumului desfășurat.

55 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/758 din 29 octombrie 2003.

56 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/352 din 23 mai 2007.

statat că nu s-a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum pentru demiterea Președintelui României. Ca urmare, Curtea a constatat încetarea interimatului în funcția de Președinte a Președintelui Senatului, și a dispus reluarea exercitării atribuțiilor constituționale și legale de Președinte al României de către persoana supusă procedurii.

Prin Hotărârea nr. 6/2012,⁵⁷ Curtea a constatat, pe de o parte, că nu s-au înregistrat încălcări sau incidente de natură să conducă la îndeplinirea sau neîndeplinirea cvorumului de prezență la vot, respectiv la modificarea rezultatului referendumului, iar, pe de altă parte, că au participat la referendum 46.24% din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente.

În consecință, Curtea a constatat că a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului, a confirmat rezultatele referendumului, însă a invalidat, de data aceasta în mod expres, referendumul, întrucât nu s-a întrunit cvorumul legal de participare. Ca urmare, Curtea a constatat încetarea interimatului în funcția de Președinte a Președintelui Senatului, și a dispus reluarea exercitării atribuțiilor constituționale și legale de Președinte al României de către persoana supusă procedurii.

C) În privința referendumului consultativ

Prin Hotărârea nr. 8/2007,⁵⁸ Curtea a constatat că la referendumul național din data de 25 noiembrie 2007 privind introducerea votului uninominal pentru alegerea membrilor Parlamentului României, pe de o parte, nu s-au înregistrat încălcări sau incidente de natură să influențeze rezultatul votului, iar, pe de altă parte, nu au participat cel puțin jumătate plus unu „din numărul persoanelor înscrise în lista pentru referendum”.

În consecință, Curtea a constatat că a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului, a confirmat rezultatele referendumului, însă, a invalidat, în mod expres, referendumul, întrucât nu s-a întrunit cvorumul legal de participare.

Prin Hotărârea nr. 37/2009,⁵⁹ Curtea a constatat că la referendumul național din data de 22 noiembrie 2009 privind trecerea la un Parlament unicameral și reducerea numărului de parlamentari la maximum 300 de persoane, nu s-au înregistrat încălcări sau incidente de natură să influențeze rezultatul votului, au participat 50.94% din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, iar majoritatea cetățenilor care au participat la referendum s-au pronunțat în favoarea trecerii la un Parlament unicameral și a reducerii numărului de parlamentari la maximum 300 de persoane.

În consecință, Curtea a constatat că a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului, a confirmat rezultatele referendumului și a

57 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/616 din 27 august 2012.

58 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/834 din 5 decembrie 2007.

59 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/923 din 30 decembrie 2009.

validat referendumul. Totodată, a subliniat ca *un obiter dictum* faptul că referendumul are caracter consultativ.

2.2.3. Procedura în fața Curții Constituționale

Contestațiile formulate în cadrul procedurii se depun direct la Curtea Constituțională, ele constituind actul de sesizare al acesteia. Potrivit art. 46 alin. (1) din Legea nr. 47/1992, președintele Curții Constituționale, după primirea sesizării, desemnează judecătorul-raportor și magistratul-asistent; potrivit cutumei instanței constituționale, iar cu această ocazie se fixează și termenul de judecată. Curtea, prin Hotărârea nr. 3/2012, a statuat că procedura din fața acesteia nu presupune o fază a dezbaterilor publice la care să fie citați sau invitați autorii sesizării, „dezbaterile și deliberările asupra contestațiilor formulate au loc în Plenul Curții Constituționale și se desfășoară în ședință de consiliu”. În consecință, autorii contestațiilor nu pot susține motivele acesteia în fața Curții Constituționale.

În cadrul acestei proceduri, Curtea poate dispune amânarea pronunțării asupra cauzei și poate preschimba termenul de judecată stabilit, fie din oficiu, fie la cerere.⁶⁰ De asemenea, se reține că sesizările formulate, anterior calificării lor ca și contestații, pot fi conexe, întrucât Curtea, având în vedere art. 14 din Legea nr. 47/1992, a stabilit că, în condițiile în care acestea au același obiect, și anume contestarea procedurii de organizare și desfășurare a referendumului, dispozițiile art. 164 din Codul de procedură civilă din 1865⁶¹ sunt aplicabile în procedura din fața Curții Constituționale.⁶²

În privința cvorumului de ședință, se constată că sunt aplicabile prevederile art. 51 alin. (1) teza întâi din Legea nr. 47/1992, însă, problema care se pune este aceea de a ști care este majoritatea cerută pentru adoptarea hotărârilor pronunțate în cadrul acestei atribuțiuni.

Potrivit art. 47 alin. (1) din Legea nr. 47/1992, Plenul Curții Constituționale decide cu o majoritate de două treimi asupra valabilității referendumului. În continuare, alineatul următor precizează că hotărârea ce va fi pronunțată va stabili dacă a fost respectată procedura pentru organizarea și desfășurarea referendumului și confirmă rezultatele acestuia. Cu alte cuvinte, observăm că:

- se adoptă o singură hotărâre cu privire la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, la confirmarea rezultatelor și la valabilitatea acestuia;

- majoritatea cerută pentru adoptarea unei asemenea hotărâri este de două treimi din numărul judecătorilor.

60 A se vedea, în acest sens, Hotărârea Curții Constituționale nr. 6/2012.

61 În prezent, excepția conexității se regăsește la art. 139 din Legea nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I/545 din 3 august 2012.

62 A se vedea, în acest sens, Hotărârea Curții Constituționale nr. 3/2011.

Apreciem că nu aceeași majoritate de vot este cerută și pentru adoptarea hotărârilor prin care se soluționează contestațiile formulate cu privire la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, ci cea prevăzută la art. 51 alin. (1) teza a doua din Legea nr. 47/1992, respectiv votul majorității judecătorilor Curții. Este de necontestat faptul că ipoteza avută în vedere de art. 47 din Legea nr. 47/1992 nu vizează majoritatea de vot în privința adoptării hotărârilor prin care se soluționează contestațiile formulate, întrucât textul legal menționat se referă, în mod exclusiv, la hotărârea prin care se constată respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, se confirmă rezultatele și valabilitatea acestuia. Întrucât norma derogatorie este de strică aplicare, interpretul nu poate adăuga pe această cale la conținutul normativ al acesteia, respectiv al art. 47 din Legea nr. 47/1992, din moment ce derogările de la art. 51 alin. (1) teza a doua din Legea nr. 47/1992 trebuie să fie limitative, exprese și neechivoce. Totuși, este dificil de crezut că instanța constituțională va constata respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului prin hotărârea finală pe care o va pronunța, dacă în cursul procedurii a adoptat o hotărâre (fie ea de respingere sau de admitere) privind soluționarea unei contestații cu votul majorității judecătorilor Curții Constituționale. Eventual, pentru a se ajunge la o soluție de constatare a valabilității, judecătorii care au format minoritatea în ipoteza expusă, trebuie să se raporteze exclusiv la hotărârea Curții așa cum aceasta a fost pronunțată, respectând astfel hotărârea luată de majoritate din moment ce aceasta este general obligatorie; în acest fel, nu se mai repune în discuție problema de drept deja soluționată.

Potrivit art. 46 alin. (2) și (3) din Legea nr. 47/1992, Curtea Constituțională, în îndeplinirea atribuției sale prevăzute la art. 146 lit. i) din Constituție, poate cere informații de la autoritățile publice, iar Biroul Electoral Central este obligat să prezinte, la solicitarea acesteia, informații asupra fazelor și operațiunilor de desfășurare a referendumului.⁶³

Hotărârea Curții Constituționale cu privire la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, la confirmarea rezultatelor acestuia și la valabilitatea acestuia se prezintă Camerei Deputaților și Senatului, întrunite în ședință comună, și, ulterior, se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I.

De asemenea, menționăm că judecătorii Curții Constituționale pot formula opinii separate sau concurente la hotărârile astfel pronunțate.⁶⁴

63 A se vedea, în acest sens, solicitările Curții Constituționale adresate Institutului Național de Statistică, Ministerului Administrației și Internelor, Autorității Electorale Permanente sau Guvernului, așa cum acestea sunt redată în Hotărârile nr. 3/2012 și nr. 6/2012.

64 A se vedea, în acest sens, Hotărârea Curții Constituționale nr. 6/2012, la care trei judecători ai Curții Constituționale au formulat opinie separată (domnii judecători Tudorel Toader, Acșinte Gaspar și Ion Predescu).

2.2.4. Efectele hotărârilor Curții Constituționale

2.2.4.1. Hotărârile de soluționare a contestațiilor formulate cu privire la organizarea și desfășurarea referendumului

Hotărârile prin care sunt soluționate contestațiile formulate în această procedură nu sunt prezentate Parlamentului, ele fiind publicate în Monitorul Oficial al României, Partea I, fără vreo altă solemnitate.

Nici una dintre cele 12 contestații formulate în perioada 1992-2013 nu a fost admisă, astfel încât efectul hotărârilor de respingere echivalează cu continuarea procedurii referendumului potrivit Legii nr. 3/2000 și a hotărârilor de Guvern adoptate pentru organizarea executării acesteia. Este dificil de formulat un punct de vedere cu privire la efectele în concret ale hotărârii prin care se constată încălcarea Constituției sau legii prin actele/faptele contestate, însă, cu titlu de principiu, se reține că efectele imediate al unei asemenea hotărâri, ca orice altă hotărâre judecătorească de altfel, vizează un raport de conformare a instituțiilor sau autorităților publice și de adaptare a conduitei oricăror persoane fizice sau juridice la exigențele stabilite din hotărârea Curții.

2.2.4.2. Hotărârile privind respectarea organizării și desfășurării referendumului, confirmarea rezultatului și a valabilității acestuia

A) Cu referire la efecte unei hotărâri prin care se constată nerespectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, nu se confirmă rezultatele și/sau valabilitatea acestuia, se reține că un astfel de referendum nu este valid, ceea ce înseamnă în privința referendumului consultativ că autoritățile publice au o marjă de apreciere în sensul de a lua sau nu măsurile necesare pentru a pune în executare problemele supuse referendumului consultativ. În schimb, în privința celui decizional, autoritățile publice nu au nicio marjă de apreciere, ceea ce înseamnă că legea de revizuire a Constituției sau demiterea Președintelui nu a fost aprobată în sensul art. 151 alin. (3) sau art. 95 alin. (3) din Constituție, după caz. Nu în ultimul rând, se constată că „referendumul organizat pentru demiterea Președintelui României reprezintă un act unic de manifestare a voinței populare, care nu poate fi repetat în cadrul aceleiași proceduri, indiferent de rezultatul său”; așadar, indiferent de cele constatăte prin hotărârea Curții, referendumul nu poate fi repetat în cadrul aceleiași proceduri, aspect valabil, cu titlu de principiu, în privința referendumurilor decizionale.

Chiar dacă hotărârea este prezentată în fața plenului reunit al celor două Camere ale Parlamentului, ea va produce efecte juridice numai din momentul publicării sale în Monitorul Oficial al României, Partea I, conform art. 147 alin. (4) din Constituție. Prezentarea hotărârii ține de raporturile constituționale existente

între Curtea Constituțională și Parlament; Curtea încunoștințează Parlamentul cu privire la rezultatele referendumului și la validitatea acestuia pentru că în privința celor trei tipuri de referendumuri prevăzute de Constituție, Parlamentul joacă un rol deosebit, după cum urmează:

- la referendumul consultativ – Parlamentul este consultat, de către Președintele României, și va adopta, în consecință o hotărâre prin care avizează propunerea președintelui de inițiere a unui astfel de referendum;⁶⁵

- la referendumul decizional pentru revizuirea Constituției, Parlamentul este încunoștințat de faptul că Legea de revizuire a Constituției, pe care a adoptat-o,⁶⁶ a fost înșușită de către popor;

- la referendumul decizional privind demiterea Președintelui României, Parlamentul a fost cel care a declanșat procedura referendumului prin hotărârea de suspendare din funcție a Președintelui.⁶⁷

Însă, aceste raporturi constituționale specifice nu pot afecta momentul de la care hotărârea Curții urmează să producă efecte juridice, și anume de la publicarea sa în Monitorul Oficial al României, Partea I.

B) Cu referire la efecte unei hotărâri prin care se constată respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, se confirmă rezultatele și valabilitatea acestuia, se rețin următoarele:

- în privința referendumului consultativ, este necesară „intervenția altor organe, de cele mai multe ori a celor legislative, pentru a pune în operă voința exprimată de corpul electoral”, Parlamentul neputându-se îndepărta de la aceasta, întrucât „o soluție legislativă care nu respectă voința exprimată de popor la referendumul consultativ menționat este în contradicție cu prevederile constituționale ale art. 1, 2 și 61”.⁶⁸ Așadar, hotărârea Curții nu face altceva decât să ateste

65 A se vedea Hotărârea Parlamentului nr. 42/2007 privind solicitarea Președintelui României referitoare la organizarea unui referendum național consultativ cu privire la introducerea votului uninominal pentru alegerea membrilor Parlamentului, începând cu următoarele alegeri, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 374 din 1 iunie 2007, și Hotărârea Parlamentului 37/2009 privind solicitarea Președintelui României referitoare la organizarea unui referendum național consultativ, odată cu alegerile prezidențiale din anul 2009, cu privire la trecerea la un parlament unicameral și reducerea numărului membrilor Parlamentului României la maximum 300 de parlamentari, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/709 din 21 octombrie 2009.

66 A se vedea, în acest sens, Legea nr. 429/2003 de revizuire a Constituției României, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/758 din 29 octombrie 2003.

67 A se vedea, în acest sens, Hotărârea Parlamentului nr. 20/2007 privind suspendarea din funcție a Președintelui României, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/265 din 19 aprilie 2007, precum și Hotărârea Parlamentului nr. 33/2012 privind suspendarea din funcție a Președintelui României, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/457 din 6 iulie 2012.

68 A se vedea, în acest sens, Decizia nr. 682/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/473 din 11 iulie 2012. Prin aceeași decizie, Curtea a mai arătat că „ceea ce distinge un referendum consultativ de unul decizional nu este, în principal, chestiunea privitoare la respectarea sau nu a voinței populare – această voință nu poate fi ignorată de aleșii poporului,

că referendumul desfășurat este unul autentic care, în final, obligă Parlamentul să pună în executare voința poporului.

– în privința referendumului decizional, hotărârea Curții atestă legalitatea și regularitatea referendumului, efectul direct al acesteia vizând voința corpului electoral fie de a revizui sau nu Constituția, fie de a demite sau nu Președintele României.

3. Soluții de principiu rezultate din jurisprudența Curții Constituționale

3.1. Competența Președintelui României de a stabili problemele de interes național în privința referendumului consultativ

A) Prin Decizia nr. 70/1999, pronunțată în cadrul atribuțiunii prevăzute de art. 146 lit. a) teza întâi din Constituție, Curtea a constatat că anumite condiționări referitoare la competența Președintelui României de a iniția un referendum consultativ încalcă art. 90 din Constituție. Astfel, este contrar acestui text constituțional ca Președintele să poată iniția referendum numai în situația în care acesta se organizează anterior luării unor măsuri, inclusiv de ordin legislativ, sau pe probleme anterior propuse Parlamentului.⁶⁹ Curtea a arătat că „Președintele este singurul îndreptățit să stabilească <<problemele de interes național>> asupra cărora poate cere poporului să își exprime voința prin referendum”.

B) Deși, Curtea a stabilit în mod expres că anumite prevederi ale art. 12 din Legea referendumului sunt neconstituționale, Parlamentul a impus, ulterior, o soluție legislativă care determina, în continuare, sfera problemelor de interes național. Prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 99/2005 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului,⁷⁰ Guvernul a lărgit această sferă, însă, în procedură parlamentară, a fost adoptată o lege de respingere a ordonanței de urgență menționate.

Legea anterior referită a fost atacată la Curtea Constituțională, care a statuat că, „în temeiul art. 146 lit. a) din Constituție, nu se poate pronunța în cadrul controlului *a priori* decât asupra textului modificator al legii care urmează să

întrucât este o expresie a suveranității naționale –, ci caracterul efectului referendumului (direct sau indirect). Spre deosebire de referendumul decizional, referendumul consultativ produce un efect indirect, în sensul că necesită intervenția altor organe, de cele mai multe ori a celor legislative, pentru a pune în operă voința exprimată de corpul electoral”.

69 Este interesant de observat că propunerea legislativă de revizuire a Constituției, aprobată la 19 iunie 2013 de către Comisia comună a Camerei Deputaților și Senatului pentru elaborarea propunerii legislative de revizuire a Constituției, prevede o schimbare de optică, în sensul că inițierea referendumului se aprobă de Parlament, prin hotărâre, cu votul majorității membrilor săi.

70 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/643 din 20 iulie 2005.

fie supusă promulgării și nu poate extinde controlul de neconstituționalitate și asupra textului modificat dintr-o lege în vigoare. [...] Respingerea prin lege a unei ordonanțe reprezintă înfirmarea expresă de către Parlament a politicii legislative pe care ordonanța o exprimase, având drept consecință ca un asemenea act să își înceteze aplicabilitatea, să nu se mai aplice în viitor. Odată ce Parlamentul a respins ordonanța prin care a fost modificată și completată reglementarea cuprinsă în art. 12 din Legea nr. 3/2000, rămâne în vigoare art. 12 în redactarea anterioară, iar constituționalitatea acestuia, (...), nu poate fi controlată decât pe calea excepției, în condițiile art. 146 lit. d) din Constituție”.⁷¹

C) În acest context, intervine Avocatul Poporului, care, în temeiul art. 146 lit. d) teza a doua din Constituție, sesizează Curtea Constituțională cu excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 12 din Legea nr. 3/2000, iar Curtea, prin Decizia nr. 567/2006,⁷² admite excepția formulată, reținând că „orice enumerare a situațiilor considerate ca fiind de <<interes național>> la momentul la care legiuitorul adoptă reglementarea se poate transforma ulterior într-o îngrădire, într-o limitare care să afecteze dreptul constituțional al Președintelui de a decide singur cu privire la problemele asupra cărora vrea să consulte poporul”. În consecință, „stabilirea prin lege a problemelor de interes național reprezintă un amestec al Parlamentului în exercitarea atribuțiilor exclusive ce-i sunt conferite prin Constituție Președintelui și, ca atare, o nesocotire a principiului separației și echilibrului puterilor în cadrul democrației constituționale”.

D) Ulterior, în anul 2007, a fost adoptată o nouă lege de modificare a Legii nr. 3/2000, care prevedea că nu pot forma obiectul referendumului prevăzut de art. 90 din Constituție problemele care vizează revizuirea Constituției. Curtea, prin Decizia nr. 355/2007,⁷³ a constatat și a stabilit neconstituționalitatea acestei prevederi legale, întrucât stabilirea problemelor de interes național în sensul art. 90 din Constituție este de competență exclusivă a Președintelui României.

E) Paradoxal, prin Decizia nr. 799/2011,⁷⁴ pronunțată cu privire la un proiect de lege de revizuire a Constituției României,⁷⁵ Curtea a sugerat completarea dispozițiilor art. 90 din Constituție, în sensul exceptării de la referendumul cerut de Președinte a problemelor de interes național care, aprobate prin exprimarea voinței poporului, ar impune revizuirea Constituției. Curtea a motivat această sugestie prin faptul că, în acest mod, „s-ar evita o dublă consultare a poporului pentru una și aceeași problemă: organizarea unui prim referendum prin care acesta și-ar exprima punctul de vedere cu privire la o anumită problemă de interes național a

71 Decizia Curții Constituționale nr. 498/2006, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/554 din 27 iunie 2006.

72 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/613 din 14 iulie 2006.

73 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/318 din 11 mai 2007.

74 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/440 din 23 iunie 2011.

75 Proiectul de revizuire menționat, inițiat de Președintele României, la propunerea Guvernului, a fost respins definitiv de Camera Deputaților la data de 21 mai 2013.

cărei rezolvare necesită revizuirea Legii fundamentale, declanșarea procedurii de revizuire în sensul celor statuate în urma consultării populare și, în fine, organizarea unui nou referendum pentru aprobarea legii de revizuire”. Este o revenire, se pare, a Curții Constituționale asupra jurisprudenței sale, determinată, probabil, de evoluția constituțională a României după anul 2006.⁷⁶

3.2. Cvorumul de participare reglementat de art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000

A) Inițial, prin Decizia nr. 420/2007, Curtea a constatat că „valabilitatea referendumului [*de demiterea Președintelui României – sn*] nu mai este condiționată de participarea majorității persoanelor înscrise pe listele electorale [*permanente – sn*]”, ceea ce înseamnă că instanța constituțională a acceptat faptul că Președintele statului poate fi demis numai printr-o majoritate de vot, în lipsa vreunei reglementări referitoare la cvorumul de participare.

B) Ulterior, prin Decizia nr. 731/2012, Curtea a statuat că un cvorum de participare constând în jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente „reprezintă o condiție esențială pentru ca referendumul să poată exprima în mod real și efectiv voința cetățenilor, constituind premisa unei manifestări autentic democratice a suveranității prin intermediul poporului, în conformitate cu principiul statuat în art. 2 alin. (1) din Legea fundamentală”. Însă, Curtea s-a referit doar la necesitatea existenței unui cvorum, mai precis a unui cvorum de natură a permite o manifestare autentic democratică a suveranității poporului. De pe tot parcursul deciziei nu rezultă faptul că instanța constituțională a stabilit cu titlu de principiu că acest cvorum trebuie să fie egal cu majoritatea persoanelor înscrise pe listele electorale permanente, ci faptul că la acel moment – 2012 – acest cvorum era cel menționat, este constituțional și că, prin urmare, trebuia respectat. Curtea nu a negat posibilitatea instituirii unui alt cvorum de natură sau a unei alte măsuri legate de o majoritate de vot, dar care să asigure exprimarea suveranității poporului. De aceea, prin Decizia nr. 334/2013, Curtea a constatat că prevederile art. 2 alin. (1), art. 90, art. 95 alin. (3) și art. 151 alin. (3) din Constituție nu dispun expres cu privire la un anumit prag de participare la vot; în continuare Curtea a statuat că varianta de reglementare a cvorumului de participare aleasă de legiuitor prin legea supusă controlului de constituționalitate, respectiv de cel puțin 30% din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, „asigură o reprezentativitate suficientă de natură a conferi deciziei adoptate forța care reflectă voința populară, astfel încât suveranitatea poporului, consacrată la art. 2 din Constituție, să nu fie afectată în

76 Avem în vedere Hotărârea Curții Constituționale nr. 33/2009, prin care Curtea a sugerat ca referendumul să nu fie organizat în aceeași zi cu data fixată pentru alegerea Președintelui României.

vreun fel”. Mai mult, cvorumul de participare a fost dublat de o altă condiție care să asigure o manifestare „autentică” a suveranității, și anume ca voturile valabil exprimate să reprezinte opțiunea a cel puțin 25% din persoanele înscrise pe listele electorale permanente. Cele două condiții reprezintă un „mod de securizare a reprezentativității votului la referendum”.⁷⁷

Așa cum s-a arătat în Decizia nr. 334/2013, cvorumul de prezență este un aspect de drept substanțial, astfel încât modificarea sa după ce a fost inițiată procedura referendumului nu se aplică referendumului astfel declanșat.

C) Așadar, în anul 2007 nu era nevoie de existența unui cvorum de participare în vederea validării referendumului, chiar Curtea sugerând o majoritate de vot relativă pentru demiterea Președintelui României,⁷⁸ majoritate ce exclude *de plano* cvorumul de participare, dar, în schimb, în anul 2012 cvorumul devine o „condiție esențială pentru ca referendumul să poată exprima în mod real și efectiv voința cetățenilor”. Este o schimbare de jurisprudență care din nou nu a fost motivată? Sau a fost exploatat modul de redactare al legii, mod de redactare diferit de cel existent în 2007? Este o eventuală imprecizie de redactare a legiuitorului?⁷⁹ Apreciem, însă, că interpretarea corectă a normei a fost dată în anul 2012 în timp ce în privința anului 2007 ne plasăm pe coordonatele opiniei concurente redactate la Decizia nr. 420/2007. Cu alte cuvinte, considerăm că, indiferent de modul de formulare al art. 10 din Legea nr. 3/2000, și în 2007 cvorumul de participare a existat la nivel normativ, ceea ce înseamnă că, în anul 2012, Curtea Constituțională nu a constatat altceva decât o evidență.

3.3. Majoritatea de vot necesară pentru demiterea Președintelui României prin referendum reglementată de art. 10 din Legea nr. 3/2000

A) Prin Decizia nr. 147/2007, Curtea a constatat neconstituționalitatea unei soluții legislative care făcea aplicarea principiului simetriei juridice la alegerea Președintelui României în al doilea tur de scrutin și la demiterea acestuia prin

⁷⁷ A se vedea, în acest sens, Decizia nr. 334/2013. Așa cum am precizat la nota nr. 54, Președintele României a cerut reexaminarea legii menționate. Sub aspectul cvorumului de participare, este interesant de observat că propunerea legislativă de revizuire a Constituției, aprobată la 19 iunie 2013 de către Comisia comună a Camerei Deputaților și Senatului pentru elaborarea propunerii legislative de revizuire a Constituției, impune o constituționalizare a cvorumului de participare numai în privința referendumului consultativ, nu și la referendumurile decizionale, unde se lasă o libertate de acțiune legiuitorului ordinar.

⁷⁸ A se vedea Decizia nr. 147/2007, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 162 din 7 martie 2007.

⁷⁹ În anul 2007, textul art. 10 din Legea nr. 3/2000 prevedea că „*Prin derogare de la art. 5 alin. (2), demiterea Președintelui României este aprobată dacă a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum*”, în timp ce, în anul 2012, același text a fost modificat în sensul că „*Demiterea Președintelui României este aprobată dacă, în urma desfășurării referendumului, propunerea a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate*”.

referendum, respectiv cu majoritatea voturilor valabil exprimate pe întreaga țară de către cetățenii prezenți, în timp ce cu privire la Președintele ales potrivit art. 81 alin. (2) din Constituție în primul tur de scrutin, respectiv cu majoritatea de voturi a alegătorilor înscriși pe listele electorale, demiterea prin referendum era realizată cu aceeași majoritate.

Curtea a statuat că principiul simetriei juridice nu este aplicabil în dreptul public, astfel încât, „în cazul săvârșirii unor fapte grave prin care se încalcă prevederile Constituției, Președintele României – oricine ar fi acesta și oricum ar fi devenit șef al statului – poate fi suspendat din funcție de Camera Deputaților și de Senat, în ședință comună, cu votul majorității deputaților și senatorilor. Ca atare, atunci când legiuitorul a stabilit prin lege că rezultatele referendumului pentru demiterea Președintelui României se stabilesc în mod diferit, în funcție de numărul scrutinului în care acesta a fost ales sunt contrare dispozițiilor constituționale ale art. 81 alin. (2)”.

B) Prin Decizia nr. 355/2007, Curtea a constatat neconstituționalitatea unei soluții legislative identice cu cea constatată neconstituțională prin Decizia nr. 147/2007.⁸⁰

C) Prin Decizia nr. 420/2007, Curtea a constatat constituționalitatea legii de modificare a Legii nr. 3/2000, lege care a fost anterior reexaminată, potrivit art. 147 alin. (2) din Constituție, pentru a fi pusă de acord cu Decizia Curții Constituționale nr. 147/2007. Noua soluție legislativă prevede, pentru toate situațiile, o singură majoritate de voturi prin care Președintele României poate fi demis, respectiv dacă s-a întrunit „majoritatea voturilor valabil exprimate, la nivelul țării, ale cetățenilor care au participat la referendum”. Așadar, legea a preluat indicația Curții Constituționale nr. 147/2007 de a se institui o majoritate de voturi relativă pentru demiterea Președintelui României, indiferent de modul în care acesta a fost ales.

D) În multitudinea de acte normative ulterioare care au abordat, în principal, problematica cvorumului de participare și, incidental, problema majorității de vot, reținem Decizia nr. 731/2012, decizie sub rezervă de interpretare directivantă, în care nu se aduce niciun element de noutate față de cadrul legal existent, menținându-l. De asemenea, remarcăm Decizia nr. 334/2013, care acceptând reducerea cvorumului de participare, acceptă și reducerea corespunzătoare a majorității de vot – într-un sens sau altul. Așadar, se constată că cvorumul de participare are un rol deosebit în modelarea majorității de vot necesare, modificările legislative pendulând între menținerea și eliminarea cvorumului de participare de jumătate plus unul din cetățenii aflați pe listele electorale permanente, cu

80 În esență, se contesta constituționalitatea dispozițiilor legale care prevedeau, pe de o parte, o majoritate de vot diferită pentru demiterea Președintelui României ales în primul tur de scrutin față de cel ales în al doilea tur, iar, pe de altă parte, date diferite de desfășurare a referendumului național în raport cu data alegerilor parlamentare, prezidențiale și/sau ale altui referendum care a avut loc anterior.

două forme intermediare, și anume: reducerea majorității de vot, care însă, în realitate, viza tot derogarea de la condiția cvorumului de participare de jumătate plus unul din cetățenii aflați pe listele electorale permanente și reducerea cvorumului de participare de la jumătate plus unul din cetățenii aflați pe listele electorale permanente la alte valori mai reduse.

3.4. Data desfășurării referendumului

A) Prin Decizia nr. 147/2007, Curtea a stabilit că, potrivit art. 90 și 95 alin. (3) din Constituție, referendumul se poate desfășura oricând în cursul anului, cu condiția ca Parlamentul să fi fost consultat sau să fi aprobat propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României. Așadar, Constituția nu interzice organizarea și desfășurarea referendumului simultan cu alegerile prezidențiale, parlamentare, locale sau pentru Parlamentul European ori într-un anumit interval de timp anterior sau posterior alegerilor menționate. În consecință, o lege care prevede asemenea condiționări este neconstituțională.⁸¹

B) Prin Decizia nr. 845/2009,⁸² Curtea a respins ca neîntemeiate criticile de neconstituționalitate care au vizat împiedicarea cetățenilor aparținând cultelor religioase care au ca zi săptămânală de rugăciune ziua de sâmbătă de a participa la referendumul pentru demiterea Președintelui României din data de 19 mai 2007, sâmbătă, în intervalul orar 8.00-20.00. În acest sens, Curtea a reținut că „importanța unui referendum sau a alegerilor ce au loc, la un moment dat, într-un stat, primează net sub aspectul nivelului de interes general față de interesul restrâns, de grup sau individual, pe care îl proclamă o anumită minoritate religioasă, astfel încât adepții unui astfel de cult nu pot pretinde în mod justificat ca organizarea operațiunilor specifice unui scrutin național să aibă loc în funcție de practicile proprii acelui cult. În materie electorală, și nu numai, legiuitorul are în vedere interesul general al societății și nu poate legifera în funcție de opțiunea religioasă a fiecărui cetățean, fără ca astfel să se poată susține încălcarea prevederilor art. 29 din Constituție, referitoare la libertatea conștiinței. Totodată, această politică legislativă nu poate avea semnificația unei discriminări pe criterii de apartenență religioasă (...), ci exprimă mecanismul firesc al unui stat de drept, democratic și social, în care drepturile și libertățile cetățenilor sunt protejate astfel încât să se realizeze un echilibru rezonabil între interesul general al societății, pe de o parte, și drepturile și libertățile individuale, pe de altă parte”.

C) Curtea, printr-o altă decizie,⁸³ a statuat că dispozițiile constituționale care se referă la procedura referendumului nu dispun „nici expres, nici implicit cu privire

81 A se vedea, în același sens, Decizia nr. 355/2007 și Decizia nr. 1218/2008, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 785 din 24 noiembrie 2008.

82 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/524 din 30 iulie 2009.

83 Decizia nr. 735/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/510 din 24 iulie 2012.

la un anumit interval orar de desfășurare a referendumului pentru demiterea Președintelui României. Prevederea sau modificarea acestui interval este de competența exclusivă a legiuitorului, numai acesta fiind cel îndreptățit potrivit art. 73 alin. (3) lit. d) din Constituție să reglementeze organizarea și desfășurarea prin lege organică a referendumului. Extinderea intervalului orar de desfășurare a referendumului de la 12 ore (în forma inițială a Legii nr. 3/2000, referendumul se desfășoară între orele 8.00 și 20.00) la 16 ore (referendumul se desfășoară, astfel cum reiese din reglementările legale criticate, între orele 7.00 și 23.00) nu reprezintă altceva decât voința legiuitorului care a dorit să asigure o prezență cât mai mare la vot a cetățenilor”.

D) În continuare, Curtea, printr-o altă decizie,⁸⁴ a statuat că, „întrucât intervalului orar al referendumului constituie unul dintre elementele procedurii de organizare și desfășurare a acestuia, iar nu un aspect de ordin tehnic sau de detaliu, stabilirea sa este supusă regulii instituite de art. 73 alin. (3) lit. d) din Constituție, respectiv aceea a reglementării prin lege organică”. Ca urmare, reglementarea sa prin hotărâre a Guvernului contravine textului constituțional anterior referit și determină o stare de incertitudine cu privire la un element al acestei proceduri, contrar principiul securității juridice instituit implicit de art. 1 alin. (5) din Constituție.

3.5. Listele electorale permanente

Potrivit art. 2 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 370/2004 pentru alegerea Președintelui României, listele electorale permanente sunt listele cuprinzând cetățenii români cu drept de vot care au împlinit vârsta de 18 ani până în ziua alegerilor inclusiv, fiind întocmite, potrivit art. 7 alin. (1) din aceeași lege, pe comune, orașe și municipii, după caz, și cuprind toți alegătorii care domiciliază în comuna, orașul sau municipiul pentru care ele au fost întocmite.

Potrivit art. 26 alin. (2) din Legea nr. 35/2008 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și pentru modificarea și completarea Legii nr. 67/2004 pentru alegerea autorităților administrației publice locale, a Legii administrației publice locale nr. 215/2001 și a Legii nr. 393/2004 privind Statutul aleșilor locali,⁸⁵ listele electorale permanente se întocmesc pe localități și cuprind pe toți cetățenii cu drept de vot care domiciliază în localitatea pentru care ele au fost întocmite.

Așadar, ambele texte, indiferent că se referă la alegerea Președintelui sau a Camerei Deputaților și Senatului, cuprind aceeași soluție legislativă în privința listelor electorale permanente, fiind cert că cetățenii români care nu au domiciliul în România nu sunt înscrși pe aceste liste. Totuși, în jurisprudența Curții Constituționale s-a pus problema textului legal aplicabil în procedura referendumului.

Prin Decizia nr. 70/1999, Curtea a stabilit că dispozițiile legale care consacră aplicabilitatea în procedura referendumului național numai a Legii de alegere a

84 Decizia nr. 736/2012, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/516 din 25 iulie 2012.

85 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/196 din 13 martie 2008.

Camerei Deputaților și Senatului, omițându-se dispozițiile Legii pentru alegerea Președintelui României, nu încalcă prevederile art. 95 din Constituție, având în vedere strânsa legătură existentă între instrumentele tehnice utilizate în operațiunile pentru desfășurarea alegerilor. Curtea, însă, a avertizat că „în măsura în care în viitor această dublă întrebuintare a unor instrumente tehnice utilizate în operațiunile pentru desfășurarea alegerilor ar dispărea, prin instituirea unor sisteme de vot diferite în ceea ce privește alegerea Parlamentului și, respectiv, a Președintelui României, va trebui ca operațiunile pentru desfășurarea referendumului privind demiterea Președintelui să se realizeze potrivit reglementărilor referitoare la alegerea Președintelui – acesta fiind sensul art. 17 alin. (1) din Legea pentru organizarea și desfășurarea referendumului”.

În procedura referendumului, potrivit art. 17 din Legea nr. 3/2000, instrumentele și operațiunile tehnice utilizate pentru desfășurarea referendumului sunt cele prevăzute în legea pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, inițial, Legea nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului,⁸⁶ trimitere care a fost ulterior modificată, prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 103/2009 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului⁸⁷ la Legea nr. 35/2008, în vigoare în momentul de față.

Până în anul 2012, pentru cele trei tipuri de referendum, sub aspectul stabilirii sferei de cuprindere a listelor electorale permanente, au fost aplicate prevederile Legii pentru alegerea Camerei Deputaților și Senatului. De abia cu Hotărârea Curții Constituționale nr. 3/2012 se stabilește ca în privința referendumului de demitere a Președintelui României să fie aplicate prevederile Legii nr. 370/2004,⁸⁸ desigur, este o chestiune strict formală, întrucât reglementările din Legea nr. 35/2008 și Legea nr. 370/2004 cuprind o soluție legislativă identică sub aspectul întocmirii și cuprinderii listelor electorale permanente, respectiv că acestea cuprind cetățenii români cu domiciliul în țară, nu și pe cei care nu au domiciliul în țară.⁸⁹

Astfel, doar aceștia din urmă nu sunt luați în calcul la stabilirea cvorumului de participare, ei, însă, putând vota în cadrul referendumului; ipotetic, în cazul unui număr foarte de mare de cetățeni români care nu au domiciliul în țară, se poate îndeplini cvorumul de participare din listele electorale permanente, ceea ce duce la rezultatul paradoxal, dar legal, ca aceștia, deși nu sunt trecuți în listele electorale permanente, să aibă un rol decisiv în atingerea cvorumului de participare determinat exclusiv prin raportare la listele electorale permanente.

86 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/164 din 16 iulie 1992, și abrogată prin Legea nr. 373/2004 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/887 din 29 septembrie 2004, lege care la rândul ei a fost abrogată prin Legea nr. 35/2008.

87 Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/656 din 2 octombrie 2009.

88 A se vedea Hotărârea Curții Constituționale nr. 3/2012, așa cum a fost rectificată în Monitorul Oficial al României, partea I/556 din 7 august 2012.

89 A se vedea, în acest sens, și Hotărârea Curții Constituționale nr. 6/2012.

Dar ceea ce este interesat apare de abia în Decizia nr. 334/2013, prin care se stabilește că „Referendumul desemnează procedura prin care toți cetățenii înscriși în listele electorale permanente sunt chemați să se pronunțe, prin vot, în mod egal, direct, secret și liber, în temeiul legii, asupra unei probleme de interes național”.⁹⁰ Astfel, în viitor participarea la referendum, precum și determinarea cvorumului de participare este condiționată de cuprinderea cetățenilor români în listele electorale permanente. În acest context, ne întrebăm dacă cetățenii români cu domiciliul în străinătate mai pot vota în cadrul procesului referendar, iar răspunsul, se pare, că tinde spre a fi unul negativ.

3.6. Consultarea Parlamentului în cadrul procedurii referendumului consultativ

A) Pentru a convoca referendumul consultativ, Președintele României este obligat, potrivit art. 90 din Constituție, să consulte Parlamentul cu privire la problema de interes național pe care urmează să o supună referendumului. Consultarea Parlamentului se materializează printr-o hotărâre adoptată, care exprimă punctul de vedere al acestuia asupra problemei cu care a fost sesizat. Inițial, textul art. 11 alin. (3) din Legea nr. 3/2000 prevedea că această hotărâre se adoptă cu votul majorității deputaților și senatorilor. Prin Decizia nr. 392/2007,⁹¹ Curtea a constatat că acest text este neconstituțional, întrucât hotărârile Parlamentului, ca regulă, se adoptă cu votul majorității deputaților și senatorilor prezenți și numai în cazuri anume prevăzute de Constituție se adoptă cu o altă majoritate. Or, Constituția, în privința acestei hotărâri a Parlamentului, nu prevede o altă majoritate de vot, astfel încât se aplică *mutatis mutandis* reglementarea generală cuprinsă în art. 76 alin. (2) din Constituție, potrivit căruia „hotărârile se adoptă cu votul majorității membrilor prezenți din fiecare Cameră”.

B) Prin proiectul de lege de revizuire a Constituției, elaborat în cadrul procedurii de revizuire a Constituției inițiate în cursul anului 2011 de Președintele României, la propunerea Guvernului, s-a propus introducerea a trei noi alineate la art. 90 din Constituție, referitor la referendumul consultativ, vizând, în esență, următoarele aspecte:

- problemele care se supun referendumului și data desfășurării acestuia se stabilesc de Președinte, prin decret;

- punctul de vedere al Parlamentului asupra inițierii referendumului de către Președinte se exprimă, printr-o hotărâre adoptată de Parlament, cu votul majorității membrilor prezenți;

⁹⁰ Această referire la „o problemă de interes național” poate crea confuzii. Nu negăm că atât referendumul consultativ, cât și cel decizional privind revizuirea Constituției și cel organizat pentru demiterea Președintelui României privesc probleme de interes național *lato sensu*, însă, considerăm că poate ar fi fost mai fericită o altă formulare care să nu se identifice chiar cu sintagma „problemă de interes național” cuprinsă în art. 90 din Constituție.

⁹¹ Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I/325 din 15 mai 2007.

– dacă hotărârea Parlamentului nu este adoptată în termen de cel mult 30 de zile calendaristice de la solicitarea Președintelui, procedura de consultare a Parlamentului se consideră îndeplinită, iar Președintele poate emite decretul privind organizarea referendumului;

Curtea, prin Decizia nr. 799/2011, a statuat că modificările propuse „constituționalizează norma cuprinsă în legea organică”, dar a formulat „rezerve sub aspectul oportunității unui asemenea demers”. Totuși, modificările propuse nu au încălcat limitele revizuirii prevăzute la art. 152 din Constituție, observațiile Curții fiind „supuse atenției Parlamentului”, potrivit punctului nr. 7 al dispozitivului deciziei anterior menționate.

3.7. Intrarea în vigoare a legilor în materie de referendum

Prin Decizia nr. 334/2013, decizie manipulativă cu caracter de complement al legii,⁹² și nu sub rezervă de interpretare, Curtea a statuat că „de-a lungul timpului, instabilitatea legislativă în materie de referendum, determinată de modificarea acestei legislații, cu precădere, în perioade în care Parlamentul se pregătea de o procedură de demitere a Președintelui, iar actualmente cu ocazia inițierii procedurii de revizuire a Constituției, s-a relevat a fi nu doar un factor de incertitudine juridică, ci și o cauză de contestare civică a acestei legislații, criticate cu prilejul aplicării sale”. În consecință, Curtea a apreciat că modificările legislative care privesc „aspecte fundamentale în materia dreptului referendar”, în speță fiind vorba de cvorumul de participare, nu pot fi aplicabile „referendumurilor organizate în decurs de un an de la data intrării în vigoare a legii modificatoare”.⁹³ Este o judecată solomonică a Curții Constituționale, fără depășirea limitelor sale de competență și care ține seama atât de „necesitatea protejării dreptului de a decide participativ la referendum al cetățeanului, ca drept fundamental”, cât și de „dorința unei majorități parlamentare de a-și impune voința politică în stat la un moment dat”.

92 Acest tip de decizii sunt cele care deduc din Constituție norme care să completeze o lege atacată pentru neconstituționalitate, astfel încât aceasta să devină constituțională, a se vedea, în acest sens, I. Deleanu. 2006, 903–904.

93 Credem că o formulare fericită ar fi fost ca modificările legislative menționate să nu poată fi aplicabile referendumurilor organizate în decurs de un an de la data publicării în Monitorul Oficial al României a legii modificatoare, și nu de la data intrării în vigoare a legii. Pentru o critică a dispozitivului deciziei, a se vedea punctul II. 1 al opiniei separate formulate la Decizia nr. 334/2013 de către domnii judecători Augustin Zegrean, Daniel Marius Morar și Mircea Ștefan Minea.

4. Concluzii

Având în vedere cele de mai sus, propunem o clasificare funcțională a activității pe care Curtea Constituțională o desfășoară în cadrul și în legătură cu procesul referendar. Așadar, nu vom clasifica atribuțiunile, ci activitatea pe care Curtea o desfășoară în cadrul celor cinci atribuțiuni exercitate deja în raport cu problema referendumului. În consecință, în funcție de natura sa, activitatea Curții în acest domeniu include:

- A) controlul de constituționalitate a actelor subordonate Constituției;
- B) controlul legalității organizării și desfășurării referendumului;
- C) confirmarea rezultatelor referendumului;
- D) validarea referendumului.

Astfel, dacă în privința atribuțiunilor Curții Constituționale prevăzute la art. 146 lit. a) teza întâi și lit. d) sau la art. 23 și 27 din Legea nr. 47/1992, instanța constituțională poate realiza numai un control de constituționalitate, în privința art. 146 lit. i) din Constituție, text cu o structură normativă complexă, aceasta are competența atât de a realiza un control de constituționalitate a actelor subordonate Constituției, cât și de a asigura respectarea legalității procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului, de a confirma rezultatele acestuia și de a valida referendumul.

Numai o asemenea clasificare este de natură a reflecta în mod fidel competențele Curții Constituționale, competențe care intervin în exercitarea diverselor sale atribuții, așa cum au fost acestea mai înainte precizate.

În final, reținem că un proces referendar realizat cu respectarea cerințelor și exigențelor Constituției constituie o condiție *sine qua non* a statului de drept.⁹⁴ De aceea, legiuitorul constituant, prin configurarea într-un asemenea mod a atribuțiunilor Curții Constituționale a dorit să acorde un rol deosebit acesteia în privința procesului referendar, tocmai pentru a se asigura că referendumul, ca expresie a exercitării directe a suveranității naționale, are loc cu respectarea deplină a Constituției. În consecință, apreciem că garantul exprimării valide a suveranității naționale prin referendum este chiar Curtea Constituțională, a cărei independență și neutralitate în arhitectura instituțională românească îi asigură un rol cu atât mai important în cadrul procesului referendar cu cât energiile politice investite într-un sens sau altul sunt din cele mai mari.

94 Puskás 2012, 171–189.

Referințe

- BENKE, K. 2005. Rolul Curții Constituționale în cadrul procesului de alegere a Președintelui României. In *Alegerile și corpul electoral*. București.
- COSTINESCU, S. M.–BENKE, 2012. Efectele deciziilor Curții Constituționale în dinamica aplicării lor. *Dreptul* 10. 104–128.
- DELEANU, I.–DELEANU, S. 2013. *Jurisprudența și revirimentul jurisprudențial*. București.
- DELEANU, I. 2006. *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*. București.
- PUSKÁS, V.-Z. 2012. Rolul Curții Constituționale în consolidarea statului de drept. In *Repere actuale din jurisprudența Curții Constituționale a României și perspective de justiție europeană*. Craiova, 171–189.
- SADURSKI, W. 2009. Twenty Years After the Transition: Constitutional Review in Central and Eastern Europe. *Legal Studies Research Paper, University of Sydney, Sydney Law School* 9. 1–38.
- SAFTA, M.–BENKE, K. 2010. Obligativitatea considerentelor deciziilor Curții Constituționale. *Dreptul* 9. 28–56.